"דער גולם" (צייכענונג פון ניו=יאָרקער קינסטלער יאַני פיין)

דער גולם פון גלובאָק

צום אייביקן אָנדענק פון ר' יאַנקל פעלקין, איש גלובאָק

— אַ דערציילונג —

◆ פון הירשע=דוד מעינקעס (כ"ץ)

פון פסח ביז פסח.

אָט אַזויאָ רעדט זיך וועגן דעם ימים=ימימה אין גאַנג פון לעבן. אָבער ניט אין גלובאָק, דאָרטן איז עס אַנדערש געזאָגט געוואָרן: "פון חול=המועד ביזקל חול=המועד". און ס'גייט די רייד ניט וועגן סוכות. דעריין ווי געוויינלעך שטעקט אַ מעשה.

אָדאָס איז גלובאָק דליטא, וואָס אויפן פּאָלאָצקער טראַקט. צווישן דניאלעוויטש און לוזשיק. וואו ס'נעמט זיך פון אַ מעינא דאַרעא די בערעזאָווקע. וואָס פאַלט אַריין אין דיסנע. וואָס פאַלט אַריין אין דווינע. וואָס דערפירט אַזש ביזקל אין ים=הגדול אַריינעט.

אַן אַלטע סכנת נפשות. יום=טוב בכלל און חול=המועד באַזונדערס, דאַרף מען זיך היטן די ביינער ס'זאָל קיין שריפה ניט זיין. יענעם חול=המועד דאַמאָלסט האָט מען זיך ניט געהיט. די מאַמע האָט זיך געפּאָרעט מיטן סטופּל און מיטן זיפּ ביים שטעלן די אינגבערלעך, דעם צווייטן טאָג חול=המועד איז דאָס געוועזן שפּעטלעך ביינאַכט, האָט זיך פּלוצלונג אונטערגעצונדן די שטוב ווי אַ קופּע היי אין תמוז. מ'האָט גערעדט אַז די בני=בית האָבן זיך אויף אַזויפל מחיה געווען מיטן ריח פון די האָניק, אַז מ'האָט גלאַט פאַרגעסן אין דער קינעלע וואָס האָט זיך אויסגעברענט ביז אין וואַנט אַריין. אַז אַ וואַנט אין אַ שטיבל איז נאָכאַלעמען פון בעלקעלעך. בעלקעלעך זיינען נאָכאַלעמען פון האָלץ, און באַיאָרנטע האָלץ ברענט זיך אַ שרעק.

וועגן אַמאָליקן גרויסן אומגליק האָבן אַלע רונד=אַרום געוואוסט. אַזאַ מין שריפה האָבן גלובאָקער נאָך ניט געזען. ברענענדיקע עמודי=אש מיט שיידימדיקע שפּיצנקעפּ, אַלץ איניינעם מיט גיהנומדיקע גלעמבעס האָבן פּלוצטהאַלבן דעם דאַך אַרופּצוצו אין הימל געשאָסן, ווי אַ שטערנשוס של מטה. קוליעס גליאיקע שטרוי האָבן זיך צעפלויגן און מ'איז פון אַלע זייטן אַרויסגעלאָפן זיי צעטרעטן. די שטוב גופא איז געווען שוין נאָך אַלעמען.

פון זינט יענעם "שוואַרצן חול=המועד" און ווייטער, האָט מען זיך אין גלובאָק מער ווי אומעטום געהיט, און ווייטער האָט דאָרטן ניט אָפּגעברענט קיין איבעריקע שוועבעלע.

אָבער דעם גרויסן אומגליק האָט דאָס ניט געלינדערט. אַ צענדליק ערלעכע אידן זיינען אין אַ הרף=עין פריצייטיק אַוועק פון דער וועלט, אום חול=המועד פסח. נאָר איינעם אַ בן יחיד דאָרטן איז געווען באַשערט איבערלעבן. שמשון שפּונט איז פּונקט געשטאַנען אינדרויסן ביי דער טיר, האָט אים די שריפה פונעם טויט געזשאַלעוועט. נאָר אַפּדערוף ט'מען אין גלובאָק געטאָן זאָגן: "בעסער אויפן גוטן אָרט, איידער אַזאַ מין זשאַלעווען".

ס'איז אָבער ניט אַזוי פּשוט. ווייל אַז מ'לעבט לעבט מען פאָרט ווייטער, און די שליחות דאָ אויף דער וועלט איז פּשוט עלול זיך איבעראַנדערשן.

דער יונגערמאַן שמשון שפּונט האָט זיך אין די צייטן פון אומגליק געלערנט אין ווילייקע, אין דער "ישיבהלע" וואָס דאָרטן. אַז ער איז דאַמאָלסט אַהיימגעפאָרן אויף פסח צו טאַטע=מאַמע, דער בן=יחיד, איז עס אים געווען באַשערט זיין דער לעצטער פסח וואָס ער האָט אָפּגעפּראַוועט מיט אַ טאַטן מיט אַ מאַמען, זכרונם לברכה.

אַקיצור אַ מעשה, שמשון איז געבליבן מיט אַזאַ פאַרברענטן פּנים, קיינעם ניט געדאַכט, אַז קוקן דערויף האָט מען ניט געקענט. ריידן ט'ער ניט געקענט, הערן – קאָם וואָס, אַ סיעתא דשמיא וואָס די ראיה איז ביי אים געבליבן כמעט גאַנץ, און די משחבות, גאַנצענע ממש. אַן אומגליק נאָר, אַז וויפל ער האָט ניט געוואָלט שטום בלייבן, האָט עפּעס וואָס אינעם גאָרגל זיך די גאַנצע צייט אויף אייגענער אחריות געבורטשעט מיט קרענקלעכע כרוקענישן.

צוויי יאָר איז ער אָפּגעלעגן אין הקדש, שמשון. דער פעלדשער האָט אים דערלאַנגט אַ ווייסע שמירעכץ, דאָרטן איז געווען מער פון אַלצדינג ספּירט פון לינטופּער ספּירט=פאַבריקע. די יסורים האָבן אים שיער ניט דערפירט ער זאָל זיך אָנטאָן אַ מעשה, נאָר באַלד ווי ס'איז אים איינגעפאַלן האָט ער גענומען חזרן פון זכרון אַ פּאָר סוגיאות וואָס אין דער מסכתא שמחות, און אים איז צוגעקומען אַ כח.

קהל האָט אים נאַרייעט אַ בכבודיקע מטבע אויף אַוועקפאָרן קיין וואַרשע צו רופאים פּראָפעסאָרן. אין גלובאָק האָט ניט אויסגעפעלט קיין געלט. "די רייכע שטאָט" ט'מען איר אַזאַ נאָמען געגעבן. קהל האָט פאַרמאָגט די "אידישע פּאַשע" און צודערצו אַ פולע קראָמען אויפן מאַרק. שיער ניט ביי יעדן איז געווען אַן אייגענע לאָנקע. אַנדערשוואו איז געווען אַלע וואָך אַ מאַרק, נאָר אין גלובאָק איז דאָס צו גרויסאַרטיק געווען עס זאָל אַ "מאַרק" הייסן, האָט זיך עס גערופן אַלע דאָנערשטיק "דער יריד".

שמשון האָט זיך אָבער אין ערגעץ ניט געלאָזן פאַרשיקן. "אין גלובאָק בין איך געבאָרן און אָטאָ דאָ=אָ אין גלובאָק וועל איך שטאַרבן." אַזוי האָט ער אָנגעשריבן אויף אַ שטיקל פּאַפּיר וואָס ער האָט איטלעכן פון די בעלי=טובות באַוויזן, ווער ס'האָט אים געגאַרט דאַווייס=וואוהין משלח לטובה זיין. דער רב האָט געפּסקנט, אַז דעם אומגליקלעכן נייטן טאָר מען בפירוש ניט. נאָכמער, מ'טאָר אים אַפילו ניט נייטן, ער זאָל זיך אויפהאַלטן אין הקדש. וואָס'ט דאָרטן מאַכן אַ ישיבהשער למדן אַן אַמאָליקער, אַ כולו זכאי, צווישן די מטורפים, וואו דער שטאָטישער משוגענער האַלט זיך פאַרן מלך דריווש, און אַ אידענע נעבעך אַ מטורפתטע איז מוסר מודעה אַלע דינסטיק און מיטוואָך אַז ניט אַנדערש זי איז עס דבורה הנביאה.

ער זאָל אַרומגיין אין גאַס מיט דער שוידער=צורה האָט אָבער אויכעט ניט געטויגט. אויף קהל איז אויך אַ צער בעלי חיים. ווער רעדט נאָך קינדערלעך. היינט אים אַליין דאַרף מען זשאַלעווען פון שקצים און גראָבע יונגען.

האָט מען ביים רימער געלאָזן באַשטעלן אַ קאַפּישאָן וואָס זאָל אים צודעקן די קאָפּ מיטן פּנים מיטן האַלדז, מערניט מיט לעכעלעך אויף ראיה און אויף אָטעמען. דע גלובאָקער רימער האָט גוט געקענט אַ פערד אויסרימען, זאָל זיין פאַרן קיסרס אַ באַגלעקלטן סוס=מלכות. וואָס אָבער גיין מאַכן מיט אַ נשרף איז זיינע רימערשע אבות אויפן געדאַנק ניט אַרויף. אַ געניטע נייטאָרין וואָלט אַפילו אַ שענערן צודעק צוגעקלערט, נאָר אַז מ'דאַרף אַ קאַפּישאָן וואָס זאָל אויסשטיין די ימות=הגשמים מיט די אַלע פרעסט וואָס אין צפונדיקן לאַנד.

האָט זיך דער גלובאָקער רימער גוט אַרומגעקוקט. דאָ אַ פאַטפּריגע און אָט אַ פאַטפּינקע, אַרום און אַרום – אוזעס מיט אַטאָשעס. גרויסע פּאַסן געטריקנטע לעדער זיינען אַראָפּגעהאַנגען פון קרוקעס וואָס זיינען געווען איינגעקלאַפּט אָן די ביידע באַלקנס פון סטאָלעוואַניע ביי אים.

אַז אַ שוסטער ווערט אַ בעקער זיינען די חלות פון לעדער און די פּאָדעשוועס פון טייג. קיין קינסטלער פון בצלאלס חדר וועט דאָך אַ רימער ניט ווערן. דער קאַפּישאָן איז שוין פאַר זיך אַ שרעק געווען, מיט אַ מויל וואָס איז אויסטערליש גרויס ווי ביי אַ חיה רעה אין ווייטן וואַלד. מ'זאָל אָבער ניט געפּרואווט ווערן וואָס מ'קען געוויינט ווערן. ווי מיתה=משונהדיק עס האָט דער קאַפּישאָן ניט אויסגעזען, האָט מען אין גלובאָק וואוילגעוואוסט וואָס טוט זיך אינעווייניק דאָרטן.

פונדעסטוועגן, אַ מענטש וואָס ניט ער רעדט ניט ער הערט, און אַרומגיין גייט ער אַרום מיט אַזאַ מאָדנעם קאַפּישאָן, האָט מען ביי די גלובאָקער געקענט אָנרופן מיט איין נאָמען מערניט:

"דער גולם" . . .

אַז מ'גיט ביי אידן אַ נאָמען איז דאָך פאַרפאַלן, אַפילו ווען ס'איז ניט קיין שיינע זאַך. מה=דאָך, אויסזען ט'ער אפשר אויסגעזען ווי דעם מהרל"ס גולם, אָבער גלאַט אַ גולם מיינט דאָך אויף אידיש אַ נאַר, און מ'האָט וואויל געוואוסט אַז ביים נעבעכדיקן אָפּגעברענטן שמשון שפּונט איז די קאָפּ גראַדע אַ געזונטע, געזונט ווי אַן אייזן קען מען אַפילו זאָגן. נאָר מ'איז אויסן געווען דעם אויסזען און ניט די פּנימיות פון דעם אידן. אַ נאַר אין שטאָט האָט מען שוין מער ניט אָנגערופן אין גלובאָק קיין גולם. איצט איז אַרומגעגאַנגען אין גאַס נאָר איין גולם. דער אומגליקלעכער שמשון שפּונט. גלובאָקער גולם.

ניט אומזיסט האָט גלובאָק אַ שם אין יענע מקומות געהאַט מיט אירע ניין שיינע שוהלן, יעדערער פון זיי האָט זיך גערעכנט ניט סתם אַ מקדש מעט נאָר אַן עולם קטן פאַר=זיך. אַזאַ טבע ביי די גלובאָקער, אַז טאָמער איז אימיץ אַריינגעפאָרן אין שטאָט, האָט מען ביים פרעמדן געפּאָדערט מערניט איין זאַך, יענער זאָל זיך באַלד אויסלערנען די ניין שוהלן כשמם בגלובאָק הבירה, און דווקא אין אָט וועלכן סדר: די ערשטע איז די הויכע שוהל. והשנית איז דער ליובאַוויטשער מנין. והשלישית, דער בית=מדרש. ורביעית: די שניידערשע שוהל. חמישית איז דער בעיקער (דער פריסטער מנין, פאַר די אידן וואָס דאַרפן זייער פרי אַרויספאָרן פון שטאָט אויף פּרנסה, סוחרים, קאַראַבעלניקעס און טיכערניקעס, פון לשון "בוקר"). און ששי איז דער ליאַדער מנין (אין גלובאָק האָט אַן אַריינגעפאָרענער געקענט כאַפּן אַ מיאוסן פּסק פאַרן פאַרמישן מיטן ליובאַוויטשער; פון ביידע מנינים האָט מען געהערט דערוועגן: "ליאַדי איז ליאַדי און ליובאַוויטש איז ליובאַוויטש", וד"ל). דער זיבעטער איז דער רויטער. דער אַכטער --- הינטערן בריק. ואחרון אחרון דער ניינטער: דער בלאָער מנין.

"דער בלאָער מנין" איז געווען דער רואיקסטער פון אַלע, אַביסל אָן אַ זייט. ניט ס'האָבן זיך אויסגעפּיינט מיט אַלדאָסגוטס עשירים און אדירים, ניט ס'האָט געבושעוועט מיט אביונים וואָס טשעפּענען זיך אָנעט, מ'זאָל זיי אַ נדבה געבן. אַהינצוצו האָט געצויגן אַמאָליקע ניט=קיין=דערלערנטע ישיבה=בחורים ("פּרושים" האָט דאָס געהייסן אין יענע מקומות), וואָס ביי זיי "האָט זיך דער לעבן אַריינגעמישט", ווי עס זאָגט זיך, און זיי זיינען אַוועק צום "לעבן" פון משפּחות מיט פּרנסות מיט מעשיות און איצטערטאָ אויף דער עלטער כאַפּן זיי זיך צו צום בלאָען מנין וואו מ'זיצט און מ'לערנט בייטאָג און ביינאַכט, אין קעלטן און אין חמימות, אין גוטע צייטן און אין שלעכטע צייטן. קיין געלט האָבן די לערנער פון בלאָען מנין גאָרניט געבעטן ביי קהל, געבעטן האָט מען איין זאַך מער ניט: ליכט, חלבנע אָדער וואַקסענע, אַבי ליכט מ'זאָל קענען לערנען באור ולא בחושך. פאַרוואָס דער ניינטער בית=מדרש אין שטאָט האָט זיך "דער בלאָער מנין" גערופן, דאָס איז גאָר אַן אַנדער מעשה, וואָס שרייבט זיך בפּרוטרוט דאָרטן אין צווייטן פּנקס פון גלובאָקער סופר ר' יעקב פעלקין.

ניט אין איין טאָג, און ניט אין איין יאָר: נאָר וואָדען, צווישן אָטאָ די זקנים האָט זיך דער גלובאָקער גולם, דער שוידערלעך פאַרברענטער שמשון שפּונט, זיך אויסגעהיילט די נשמה. ער האָט גענומען דאָרטן אַריינגיין צוויי יאָר נאָך דער שריפה צום טאָג, חול=המועד פּסח.

זיי האָבן זיך איינגעוויינט צודערצו, די זקנים לערנער אין בלאָען מנין. דער אינגערער נשרף מיטן קאַפּישאָן, וואָס ריידן קען ער ניט, און זיך פאַרשטומען אינגאַנצן קען ער אויכעט ניט, ער איז אַלציקעדינג תופס אין לערנען. ווייל ער עפּעס פרעגן אָדער אַ זאָג טאָן, טאָ שרייבט ער אָנעט אַ צעטעלע און שוין. ס'איז געווען אַן אַמאָליקן ישיבה=בחורס אַ כתב, מיט לאַנגע למדן און אַ קוף אָט אַזוי ווי אַ קאָסע, אַ מחיה צו קוקן. אַזאַ צעקאַליעטשעטער איד נעבעך, והכתב כתב הדרת=הפּנים.

די גאַנצע שטאָט האָט אים מיט רחמנות, ניט מיט אָפּשפּעטעניש, "דער גולם" אָנגערופן.

אָבער אין בלאָען מנין האָט מען אים ניט=אַנדערש ר' שמשון גערופן, און דאָרטן האָט ער זיך אָפּגעלעבט די טעג און מיט דער גאַנצער נשמה אויפגעפרעסן ספרים און ספרימלעך, טייטשן מיט חידושים מיט הפלאהדיקע אויפכאַפּן. די שמיעה ביי אים האָט זיך דערצו הדרגהווייז פאַרבעסערט.

מ'האָט דעם נשרף אַוועקגעגעבן אַ פאַרוואָרלאָזטע אַלטע שטיבעלע. זי האָט אַלכסונדיק געהוידעט אין וועלדל, הינטערן בית=עלמין וואָס לעבן בערעזעוועטשער אָזערע. יעדן אינדערפרי, אַ זייגערנע שעה אָקוראַט איידער ס'האָט זיך פון איבערן וואָראָנער וואַלד אַדורכגעריסן די ערשטע פּאַסמעס קאַיאָר, איז דער גולם אַרויס פון שטוב. יעדער טראָט האָט אָפּגעהילכט מיט אַ גולמדיקן טראַסק, ווי ביי אַ באַיאָרנטער אייזנבאַן וואָס לאָזט זיך אין וועג אַריין פּאַוואָלינקע, גאָרניט מעשה איד וואָס איילט זיך אין בלאָען מנין אַריין. האַלב וואַכנדיקע האָבן אויף זייערע נאַכטלעגערס אַן ערשטן פאַרטאָגעדיקן קלער געטאָן: ס'גייט צו טאָג, ס'גייט דער גולם דער גלובאָקער. ביי די האָרעפּאַשניקעס, וואָס האָבן זיך אויפן ערשטן מנין געיאַוועט, איז געווען באַשיימפּערלעך, אַז גלובאָקער הענער האָבן זיך איינגעלערנט אַן ערשטן קריי טאָן לויטן גולמס גאַנג. די זון איז זיי דערעסן געווען, אין די לינקע פעדערן געלעגן, בעסער זיך צוהאָרכן צו די טריט פון ר' שמשון שפּונט.

און אַזוי ווי ס'קען זיך מאַכן, נעמט זיך אַ איד אַ צונעמעניש וואָס מ'וואַרפט אויף אים אָנעט, און געווינט זיך גאָר איינעט צודערצו. נאָכמער, ס'ווערט אים אין גאַנג פון די יאָרן צוגעאייגנט, אַ נפשו=קשורה=בנפשו. אַ איד אַ ניזק אַ נשרף נעבעך, וואָס לעבט זיך איינער אַליין אין אַ קרומער שטיבעלע אין וועלדל ביים טייכל. לערנט אָפּ די טעג אינעם בלאָען מנין. און וואָס דאַרף מען [illegible] דאַמאָלסט אַז מ'ווייס אַז "גולם" רופט מען אים אַזוי ניט חלילה ווייל מ'האַלט אים פאַר אַ נאַר, נאָר פאַרדעפאַר וואָס מיטן צוגעדעקטן קאָפּ איז ער [illegible] אין דמיון ביי אַ אידן.

און טאָמער [illegible] דעם מהרל"ס גולם איז דאָך שופרא דשופרא. האָט זיך ר' שמשון שפּונט פון בלאָען מנין אין גלובאָק [illegible] נקוקן דאָ און דאָרט וועגן אַ גולם. [illegible] אַ גולם. גענומען מיט זיינע [illegible] אַ פרעג טאָן דאָ ביי אַ רב [illegible] ביי זיך אין מנין און פון [illegible] גלובאָק, און אַזוי אויכעט ביי [illegible] רבנים און כלי קודש. [illegible]

[illegible] ר' שמשון שפּונט האָט [illegible] מיט גאַנצענע צען יאָר נאָך [illegible] די שמונים נפטר געוואָרן [illegible] געבראַכט צו קבורה אויפן אַלטן גלובאָקער בית=עלמין, האָט מען ביי אים געפונען אין שטוב אַלערלייאיקע צעטעלעך און באַשריבענע פּאַפּירלעך.

אויף איינעם אַ בויגן פּאַפּיר, אַ ווייסינקע מיט בלאָע שורהלעך נאָענט=געפּרעסטע איינע לעבן דער צווייטער, האָט מען געפונען אַ זייטל מיט שיינינקע קרייזעלעך און פּאַסיקלעך.

פון אויבנאָן איז געשטאַנען מיט גרויסע אותיות:

איגרת הגולם אשר לאנשי גלובאק יצ"ו.

ניט אַלצדינג איז אונדז געלונגען איבערשרייבן וואָס דאָרטן שטייט, נאָר מ'האָט זיך געסטאַרעט איבערשרייבן אות באות, לכבוד הגולם, ניט משנה לשון זיין און ניט מתקן סגנון זיין, און אַוודאי ניט איבערדרייען קיין יוצרות. וואו מען איז אַדורכגעפאַלן, טאָ זאָל דער גלובאָקער גולם מוחל זיין, און וואו ס'האָט זיך איינגעגעבן, זאָל אים זיין אין גן=עדן לטובה.

אינעם איגרת איז געשטאַנען:

איין מעשה שהיה. לאנגע יארין איז מיר גיקומין צוא חלום די אומגליקלאכע שריפה פאר קיינים ניט גידאכט. נאר דער אייבערשטער האט מרחם גיווען און גיגעבין א נייעם חלום. דארטין איז מיר צוא חלום גיקומין דער מהר"ל פון פּראג ר' יודא ליווא בר בצלאל זצק"ל. ער איז גיזעסין אינדערלופטין אויף א הויכין כסא רבנות רם ונשא, און מיט מיר גינומין ריידין אזוי צוא זאגין:

ר' שמשון בר' זלמן אליעזר שפרונט איש גלובאק, הנני, דאס בין איך ר' יודא ליווא בר בצלאל איש פּראג. וועגין דעם וואס שטייט אין גמרא סנהדרין ס"ה עמוד ב,' רבא ברא גברא שדריה לקמיה דר' זירא. אז רבא האט באשאפין א מענטשין, און אים גישיקט צו ר' זיראן, און וועגין אלע צירופים וואס אין ספר יצירה און דעם ברזילאיס פּירוש דערויף, און דעם גולם וואס אני הקטן האב מיטין רבונא דעלמאס סודות עילאין גימאכט, זייא וויסין דאס די מפרשים און מספרים האבין זיך גלאט טועה גיוועין אז דער מענטש קען באשאפין א גולם פון שטויב. לא היו דברים מעולם. א מענטש קען באשאפין א וואגין און אפילו א זייגעריל. נאר דער רבונא דעלמא קען באשאפין א בעל חי. והוא הדין. פונדעסטוועגין זיינין די אלע גולמים פון רבא ביז דא הי ק"ק פּראג ווארהאפטיג בעולם התחתון במציאות גיוועזין. ניט קיין דמיון און ניט קיין זעעניש בעלמא.

איז דער תירוץ: ביי א מענטשין וואס איז איין ניזק לאזט זיך גריילאך אריינבלאזין א נשמה נוספת. דאס וואס רופט זיך איין עיבור בלשון הקבלה. א צוגיגעבינע נשמה וואס נייגט לטובה אדער לרעה, ניט אויפן ארט פון די אייגינע נשמה כלומר א דיבוק ח"ו, להבדיל אלף הבדלות. נאר מיט איר באנאנד אינאיינים. צוויי נשמות זו לעומת זו. ווען די נשמה נוספת, הלא היא די צוגיגעבינע נשמה, לאזט זיך

פאָרזעצונג אויף זייט צען

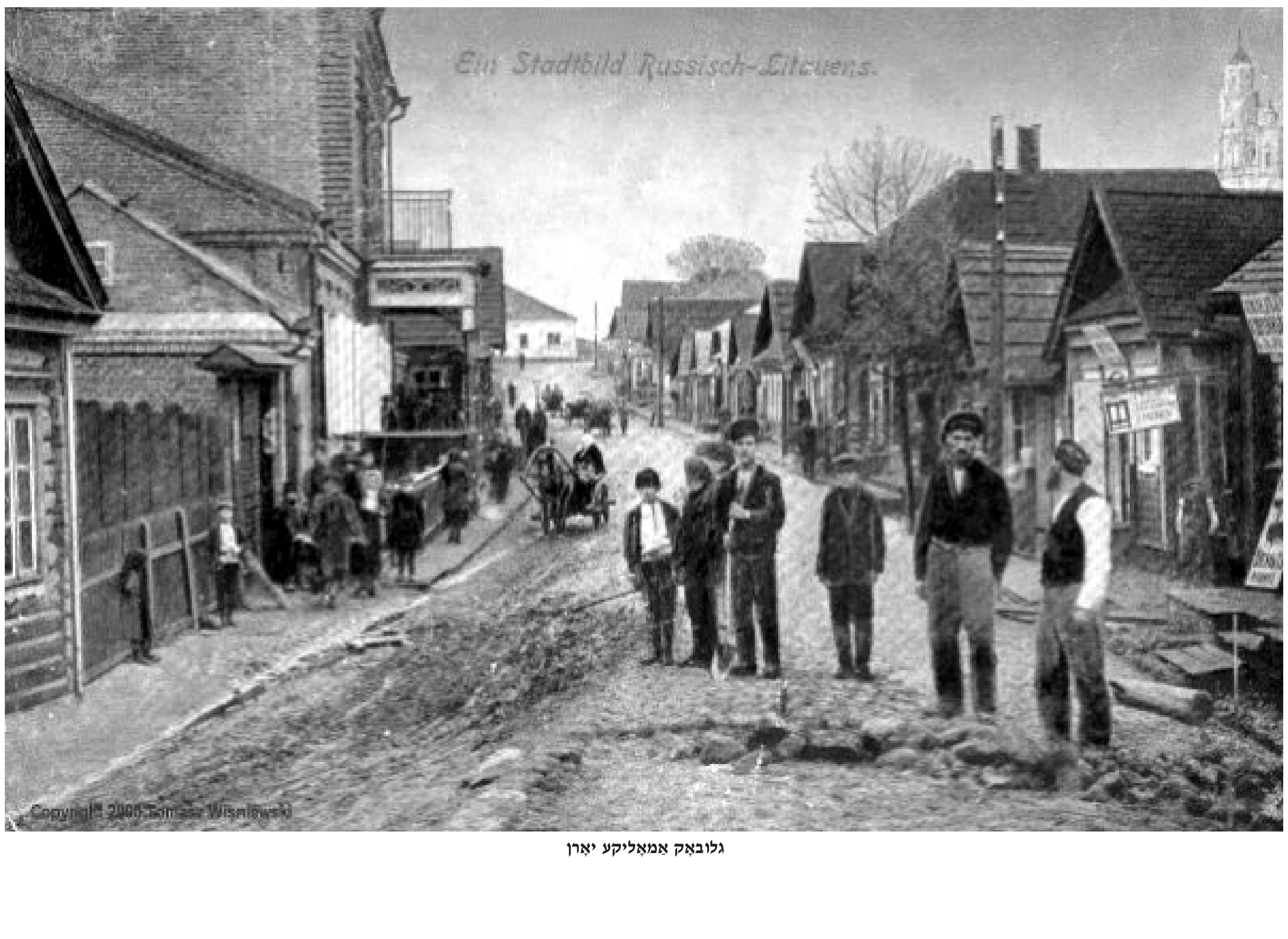

גלובאַק אַמאָליקע יאָרן